

پایه حسن نیت میان میزبان و مهمان بنا شود، از این‌رو، پیوند نزدیکی با انگیزه‌های اصلی گردشگر دینی و مکان مقدس برقرار می‌کند، که در آن میزبان بیشتر مستعد بسط و گسترش روابط مثبت است. سفر دینی ابزاری برای تأمل و دریافت جهان‌بینی‌های مختلف و ارزش‌های زندگی انسان است. سنت‌های دینی ویژگی‌های بارز جذب مقصدهای دینی هستند. مهم‌تر این‌که با مهار این سنت‌ها می‌توان شناخت تفاوت بین فرهنگ‌ها و ادیان را بسط و توسعه داد.

برداشت میزبان از مکان‌های دینی

با این‌که به عوامل انگیزشی گردشگری دینی تا حدودی در نوشته‌ها اشاره شده است، اما تاکنون برداشت‌های میزبان گردشگری در مکان‌های دینی چندان بررسی نشده است. برخلاف برداشت عمومی مثبت در مورد گردشگران دینی، برداشت میزبان در مکان‌های دینی ابعاد مختلفی دارد. می‌توان نتیجه گرفت که میزبانان، «غریبه‌ها» را با نوعی رواداری می‌پذیرد و این خود برداشتی مثبت است؛ از سوی دیگر، به دلیل تأثیرات منفی توسعه گردشگری میزبانان می‌توانند متعصب باشند. از آنجا که تلقی اجتماعات از دین و فرهنگ بسیار حساس است و اغلب مهم‌تر از نگرش به عوامل ملموس است، یورایی و دیگران (۲۰۰۳) تأکید می‌کنند که توسعه گردشگری در مکان‌های با میراث دینی و فرهنگی با توجه به برداشت اجتماعات محلی بسیار پیچیده است. وقتی میزبانان متوجه می‌شوند میراث دینی‌شان تفسیر نادرستی شده یا صنعت گردشگری آن‌را منفی نشان داده است، انتظار می‌رود اجتماع میزبان نسبت به توسعه گردشگری نگرش منفی داشته باشد. برعکس، برداشت‌های مثبت ذینفعان صنعت محلی در تفسیر میراث دینی منجر به شناخت مثبت می‌شود و بدین ترتیب نگرش‌ها مثبت‌تر خواهند شد.

نتایج مطلوب مدل پایداری باعث توسعه محیط فرهنگی شده، همچنین محیط اجتماعی دینی و مفهوم منحصر به فرد مکان را حفظ می‌کند. این امر برای مکان‌های دینی، به دلیل حس عمیق مالکیت و رویکردهای کل‌باور جماعت‌های میزبان نسبت به دین دشوار است. بر این اساس، تأثیرات مثبت میزبان را به حفظ مکان‌های دینی ترغیب می‌کند. بسکیولایدز و دیگران (۲۰۰۲) تأکید می‌کنند که گردشگری فرهنگی منافی برای جماعت‌های میزبان که فرهنگ‌شان را با بازدیدکنندگان به اشتراک می‌گذارند در بر دارد. می‌توان گفت اگر جماعت میزبان در مکان‌های دینی به واسطه گردشگری پذیرفته شود، این منافع با رابطه متقابل، رواداری و مفهوم قوی‌تر هویت اخلاقی حاصل می‌شود. فراهانی و موسی (۲۰۱۲) می‌گویند برخی از جماعت‌های دینی که به نظر می‌رسد در توسعه گردشگری نسبت به فعالیت‌های

گردشگری مقاومت بیشتر و رواداری کمتری دارند، دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراگیری را دنبال می‌کنند. دگرگونی اقتصاد محلی و جامعه، به دلیل شمار زیاد گردشگران، موجب سازگاری فرهنگی و دینی و فرهنگ‌پذیری می‌شود.

گردشگری دینی نزد برخی جماعت‌های دینی میزبان، پدیده مفیدی برای ارسال پیام‌شان به جهانیان قلمداد می‌شود. بدین ترتیب، با وجود اینکه گردشگری مولد توانمندی اقتصادی است، قدرت بازاریابی گردشگری برای ترویج اندیشه‌های دینی، از دیگر اهداف جوامع میزبان است. گردشگری چه بسا کم‌خطرترین میانجی در نیل به این هدف باشد. همچنان که میراث فرهنگی و دینی کاملاً به تصویر کشیده شده، جماعت‌های میزبان از توسعه گردشگری حمایت می‌کنند و معضلات و تغییرات آن‌را به جان می‌خرند.

ریشه‌های برداشت‌های منفی در مقابل این دیدگاه مثبت مشخص‌ترند. این پاسخی عمومی به تأثیرات منفی گردشگری (محیطی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی) است. تمایز این تأثیرات در کل و تأثیرات اجتماعی-فرهنگی بطور خاص، در مکان‌های دینی از مقاصد تفریحی سکولار با اهمیت‌تر است. محافظه‌کاری، ترس از تأثیرات منفی بر سنت‌های محلی، عادات دینی، سبک زندگی و انحطاط فرهنگی نسل‌های آینده موضوعاتی هستند که با برداشت‌های منفی جوامع میزبان مرتبطند. به گفته بسکیولایدز و دیگران (۲۰۰۲) مضرات فرهنگی مانند توسعه بیش از حد، تجاری‌سازی بیش از حد، یکسان‌سازی، تعارض، بیگانه‌هراسی و بازسازی مصنوعی مشکلاتی هستند که منجر به مقاومت در برابر توسعه گردشگری و عدم‌رواداری در برابر گردشگران می‌شوند. مکان‌های دینی باید از لحاظ تأثیرات گردشگری بر محیط نیز بررسی شوند، زیرا این بحث فقط به جنبه فرهنگی محدود نمی‌شود. آمدوشد بیش از حد گردشگران، از لحاظ بوم‌شناختی و ساختار معماری (معابد، بناهای مقدس و غیره) که آسیب‌پذیرند، به «دارایی‌های» ملموس جماعت میزبان خسارت می‌زنند و منجر به تباهی محیطی ناملموسی می‌شود که فضای معنوی آن‌را به وجود آورده است.

روابط بین رواداری دینی، سفر و گردشگری

انسان در طول تاریخ به وجودی متعالی باور و با آن رابطه داشته است. باور دینی نقشی اساسی در شکل‌گیری مفهوم مکان مقدس داشته که کانون نزدیکی به وجودی متعال یا رهبر دینی است. بنابراین، سفر با انگیزه دینی طی قرن‌ها رواج داشته است. در بسیاری از ادیان، متون مقدس هستند که کیفیت، تناوب، مقصد و اهمیت سفرهای دینی را مشخص می‌کنند. برای مثال، آیه‌ای در تورات می‌گوید: «همه مردان تان سه بار در سال باید به خداوند، هاشم، خدای اسرائیل اقتدا کنند (تورات، خروج، ۲۳: ۳۴)». همان‌طور که الله در قرآن تصریح می‌کند:

[این مؤمنان] همان توبه‌کنندگان، عبادت‌کنندگان، سپاسگزاران [الله]، سالکان [در راه خدا]، رکوع‌کنندگان، سجده‌کنندگان [در نماز]، آمران به معروف و ناهیان از منکر و پاسداران حدود [مقرر شده توسط] الله هستند و بشارت ده این مؤمنان را. (سوره توبه، آیه ۱۱۲)

حدیثی نبوی به نقش ایمان در گردشگری تأکید می‌کند: «سفری را آغاز نکنید (به منظور عبادت خدا) مگر به این سه مسجد: مسجدالحرام، مسجد النبی و مسجدالاقصی (بخاری، فصل انبیا، حدیث شماره ۸؛ مسلم، فصل مسجد، حدیث شماره ۲).

جالب این‌که، دین نه فقط انگیزه گردشگری دینی است، بلکه باعث سفرهای گوناگونی نیز می‌شود. قرآن در این زمینه می‌گوید: «اوست که زمین را برای شما رام کرد، بنابراین به اطراف و اکناف آن سفر کنید و از روزی خدا بخورید. بازگشت همه به سوی اوست» (قرآن، سوره ملک، آیه ۱۵).

بین سفرهای با انگیزه دینی و زیارت که پیش از این رواج داشته است، تفاوت چندانی نیست. آیات مربوط به سفر بیشتر جنبه توصیه دارند اما آیات مربوط به زیارت واجبند. نمونه‌ای از آیات توصیه‌ای می‌گوید: «بگو! در زمین گردش کنید و ببینید خداوند جهان را چگونه آفریده است. سپس خداوند جهان دیگر را به وجود می‌آورد. خداوند بر همه چیز تواناست». (سوره عنکبوت، آیه ۲۰). نمونه‌ای از آیات واجب به شرح زیر است: «و مردم را برای رفتن به حجّ ندا ده تا سواره و پیاده و با هر وسیله‌ای به سوی تو آیند». (سوره حج، آیه ۲۷). این آیات در کل نشان می‌دهند دین انگیزه‌ای مهم برای سفر و گردشگری است. پس رابطه بین دین و گردشگری از مرز گردشگری دینی فراتر رفته و به معنای بازدید از مکان‌های دینی قلمداد می‌شود.

عملکرد اصلی گردشگری با هر سمت‌وسو و انگیزه‌ای، تعامل بین مردم و جوامع است. دیدن شخص یا جامعه‌ای دیگر باعث ایجاد نگرشی مشخص نسبت به فرد یا آن جامعه می‌شود. نگرش مثبت منجر به رواداری و نگرش منفی باعث عدم رواداری می‌شود. بنابراین، عوامل شکل‌گیری

گرایش‌های کل نگر به زندگی است، امری در خور توجه است که در تمام لحظات زندگی فرد مؤمن جریان دارد. از این‌رو، خود دین است که نه فقط ترجیحات سفر بلکه ویژگی‌ها و نگرش‌های فرد مؤمن نسبت به دیگران را نیز شکل می‌دهد. این موضوع را می‌توان به دیدگاه مردم درباره اینکه افراد و گروه‌ها چگونه متفاوت خلق می‌شوند نیز بسط داد، چنان‌که در قرآن آمده است: «ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم، سپس شما را به صورت نژادها و قبایل آفریدیم، تا یکدیگر را بازشناسید. گرمی‌ترین شما نزد خداوند پرهیزگارترین شماست. خداوند حکیم و داناست.» (قرآن/حجرات/ ۱۳).

رواداری و نارواداری گامی برای شناخت یکدیگر است. ادیان جهان به روابط انسانی اهمیت می‌دهند و رواداری را ارج می‌نهند. در یهودیت، رواداری از آن خدا/بپوهه است. در مسیحیت نیز خشونت علیه دیگران نفی شده است:

مسیح به آنان گفت: پادشاهان کافر نسبت به آنها احساس برتری می‌کنند؛ و قدرتمندان خود را نیکوکار می‌انگارند. اما شما این‌گونه نباشید. بزرگ‌ترین‌تان باید همچون کوچک‌ترین‌تان باشد و فرمانروا باید شبیه خدمتگزارتان باشد. (انجیل، لوقا، سوره ۲۲، آیات ۲۶-۲۵)

اسلام برای رواداری در آیات و احادیث ارزش زیادی قائل شده است. قرآن می‌گوید: خداوند شما را از نیک‌ورزی و عدالت به کسانی که در کار دین با شما نجنجیدند و شما را از دیارتان بیرون نکردند، باز نمی‌دارد زیرا خداوند عدالت‌پیشگان را دوست دارد. (سوره ممتحنه، آیه ۸)

تحقیقات نشان می‌دهد رویکرد متون مقدس دینی به رواداری، بر زندگی واقعی و روزمره پیروان تأثیر می‌گذارد. کاییکلیک (۲۰۰۱) در این تحقیق بین جهت‌گیری دینی و نارواداری به رابطه معنادار منفی پی برد. به عبارت دیگر، بین جهت‌گیری دینی و رواداری همبستگی معناداری وجود دارد. با وجود این‌که کتب مقدس متعدد رواداری در مقابل دیگران را توصیه می‌کند و تحقیقات مؤید این نظراند، عملکرد نوع بشر متفاوت است. به بیان دیگر، رواداری و نارواداری دینی در این جهان قرین یکدیگرند. با این حال، ریشه نارواداری دینی را باید در خود جوامع بررسی کرد، زیرا نارواداری دینی ریشه در تعارض، تعصب و خصومت بین این جوامع دارد. یکی از اصلی‌ترین دلایل نارواداری دینی، نبود همدلی و درونگرایی افراطی است. بسته به تعاملات بین مردم و جوامع، مفهوم رواداری موضوعیت پیدا کرده، گردشگری اغلب فرصت این تعامل را فراهم می‌کند. بنابراین، گردشگری دینی و رواداری دینی نیز با یکدیگر همبستگی دارند.

تأثیرات گردشگری دینی بر رواداری دینی

هنگام بررسی عوامل انگیزشی گردشگری به این نکته مهم بر می‌خوریم که فلسفه کلی یا ماهیت حرکت گردشگری آشکارا به ملاحظات مثبت و مطلوب مربوط می‌شود. چنان‌که پیشتر اشاره شد، هنگام ارزیابی سفر دینی از منظر رواداری، بروز رواداری دینی را می‌توان وقتی انگیزه‌های بنیادی با تمایلات مثبت رابطه دارند، مشاهده کرد. گردشگری افراد را با سایر ادیان و سبک‌های زندگی پیوند می‌دهد زیرا بهترین شرایط را برای آزادی جنبش‌ها و احترام به حقوق بشر، به‌ویژه در گردشگری دینی فراهم می‌کند. از این‌رو، گردشگری باید ابزاری برای گفتگو و رواداری میان فرهنگ‌ها و ادیان باشد. گردشگری دینی می‌تواند تسهیل‌گر صلح و دوستی بلندمدت و تلقی دینی بین میزبان و مهمان باشد. گفتگو بین فرهنگ‌ها، ادیان و تمدن‌های گسترده‌تر فرصتی برای گردشگری فراهم می‌کند. بیانیه عمان چاپ شده در ۲۰۰۳، گزارشی از نشست جهانی درباره گردشگری و صلح است که مؤسسه بین‌المللی صلح^۱ آن را برگزار و به نقش مهم گردشگری در صلح و رواداری اشاره کرده است:

۱- باید به تفاوت‌های انسانی احترام گذاشت، تنوع فرهنگی به‌مثابه دارایی با ارزش انسانی تکریم شود و با کمک گردشگری پایدار روابط صلح‌آمیز بین همه مردم ترویج و تقویت شود.
۲- قدرت جهانی صنعت گردشگری باید در خدمت ارتقاء گفتگو درباره صلح و پیوند بین جوامع دارا و ندار در نواحی مختلف جهان باشد.

به‌علاوه، سازمان گردشگری جهانی قانون جهانی اخلاق گردشگری را اقتباس کرده که شامل برخی اظهارات مهم است و به گردشگری و روابط رواداری اشاره دارد:

۱- با نگرش رواداری و احترام به تنوع دینی و باورهای اخلاقی و فلسفی، درک و ارتقاء ارزش‌های اخلاقی مشترک بین انسان‌ها، هر دو مبنا و پیامد گردشگری پاسخگو هستند.
۲- با اتخاذ نگرشی وسیع‌تر، شاهد عاملی غیرقابل جایگزین درباره خویش‌آموزی و رواداری متقابل هستیم که تفاوت‌های پذیرفتنی بین افراد، فرهنگ‌ها و تنوع آنها را به ما می‌آموزد.

تمرکز اشکال ابتدایی سفر دینی فقط بر زیارت یا عبادت بود اما انگیزه‌های سفر دینی با تأثیر از پیشرفت‌های حال حاضر همچون جهانی‌شدن، ارتباطات، شرایط سفر، زندگی کاری و فشار تغییرات محیطی و اجتماعی تغییر شکل پیدا کرده‌اند. این نوع سفرها را نباید فقط شکلی از فرار انسان از شرایط جسمی و روزمره‌گی‌اش دانست. خاستگاه معنوی چنین سفری نزد

1. The International Institute for Peace through Tourism (IIPT)